

INLEIDING

Speel je sterkste troefkaart uit: de naastenliefde

In principe zou de caritas de troefkaart bij uitstek van het christendom moeten zijn, maar gaandeweg kreeg die dienstbare inzet een slechte naam: ofwel vanwege de verwatering van de identiteit (een verwijt dat klinkt tegenover bijvoorbeeld de Damiaanactie en dat vroeger soms ook klonk tegenover Broederlijk Delen of Welzijnszorg), ofwel vanwege misbruiken (denk aan de heisa rond de bezittingen en financiële reserves van Poverello of de nieuwbouwplannen en geldleningen bij vzw Rafaël in Anderlecht die mogelijk ingaan tegen de oorspronkelijke doelstellingen van opvang voor armen, ontheemden en vluchtelingen²). Tegenover een te grote scepsis ten aanzien van kerkelijke diaconie en tegelijk tegenover een al te grote vanzelfsprekendheid van de christelijke caritas zet dit tweedelig handboek diaconie in op een ander en nieuw uitgangspunt: de diaconie beleefd vanuit een heel eigen geloofsoptie (verschillend van filantropie vanwege de motivatie vanuit en de expliciete band met het christelijke geloof) en tevens als kans voor evangelisatie, meer dan liturgie en catechese.

Uiteraard is deze publicatie niet blind voor de zonet vermelde kritieken, wat leidt tot de vraag: hoe die valkuilen vermijden en hoe ervoor zorgen dat de diaconie niet verwatert tot een morele plicht zonder (com)passie en tot een plichtsbewust en plichtmatig activisme zonder christelijke uitstraling? Uiteraard is filantropie een krachtige bijdrage tot het goede en christenen kunnen dat alleen maar toejuichen, maar voor henzelf zou de link met de Bron die hen inspireert en beweegt tot naastenliefde, niet vergeten mogen worden. Tegelijk hebben heel wat caritatieve organisaties en verenigingen in de praktijk hun gelovige en kerkelijke roots verregaand losgelaten en kunnen steeds minder mensen uitleggen wat christelijk geloof te maken heeft met

2 Zie hierover het onderzoeksdossier – verspreid over de twee artikels *De vraag van 14 miljoen: waar is het geld van Poverello* en *Idealistisch Brussels huisvestingsproject Rafaël ten onder na overname door de kerk* – in *Knack* van 8 december 2021 en de bijbehorende documentaire in de reeks #Investigation van RTBF: *Dons aux pauvres, l'étrange disparition* die eveneens op 8 december 2021 werd uitgezonden. Op 6 juli 2022 volgde in *Knack* het artikel *Het strategospel van Poverello. Hoe de armoede-vzw al het kapitaal van de bouwbroeders binnenhaalde*.

sociaal engagement. Door het ontbreken van de christelijke explicitering boet die caritatieve inzet in aan herkenbaarheid als “omwille van Gods liefde voor elke mens” betoonde dienstbaarheid, ook al geven betrokkenen bewust of onbewust handen en voeten aan het evangelie. Hoe kan de diaconie, in plaats van het begin van het einde te zijn richting een waardenverhaal en pure goede werken zonder meer – “de spiritualiteitsvergetelheid in de diaconie” –, juist bijdragen aan evangelisatie (in de ander in nood kunnen we Christus ontmoeten, waardoor de diaconie een *locus theologicus* of een *topos* voor Godsontmoeting kan zijn)? Hoe is de *caritas* veeleer een kans tot een nieuw begin voor de kerk? Trouwens, zonder visioen dat de richting aanwijst, wordt activisme stuurloos en zonder daadwerkelijk engagement blijft het visioen woordenkramerij in het luchtledige. Visioen en engagement, theorie en praktijk horen samen te gaan om daadwerkelijk iets te kunnen veranderen in de wereld.

Voor solidariteitsorganisaties is het alvast een diaconale uitdaging om levensbeschouwing actief te betrekken bij hun sociale en politieke inzet. Het komt er voor hen, tegen de tendens van privatisering van religie in³, op aan ruimte te maken voor inspiratie en aandacht te besteden aan de motivatie die mensen drijft tot engagement. Het christelijke geloof kan een bron van inzet zijn, maar ook andere levensbeschouwingen en religies kunnen het engagement voeden. Neutraliteit is blind voor die drive van mensen. Van solidariteitsorganisaties zouden we minstens een actief pluralisme mogen verwachten zodat er ruimte is voor de inspirerende verhalen. Levensbeschouwing kan voorts van tel zijn bij de specifieke beleidskeuzes die een organisatie maakt, bij haar visieontwikkeling of bij sollicitatieprocedures. Waarom kiezen we deze of gene prioriteiten? Waarom doen we wat we doen of waarom doen we juist bepaalde zaken niet? Door die inspiratie en identiteit zichtbaar te maken en er aandacht aan te besteden, kan aan de eigen werking diepgang worden verleend en sterkere oriëntatie worden geboden. *Leading by example* is niet voldoende. De gelovige inspiratie en de bewust gemaakte keuzes vanuit

3 We hebben hier vooral de eigen Vlaamse situatie voor ogen, hoewel die ook elders in Europa opduikt, waarbij de katholieke kerk vroeger dominant was en bijna een monopolie had of toch een zeer groot aandeel in de zorgsector, het onderwijs en andere solidariteitswerken. Zo hadden en hebben de Broeders van Liefde bijvoorbeeld een bijna monopolie in de psychiatrie. Maar ondertussen verzetten politiek en media zich tegen die kerkelijke monopolies en bepleiten een privatisering van religie. Ook het middenveld wordt tegengewerkt en in de media is weinig tot geen ruimte voor religie. In zo'n seculiere en pluralistische cultuur is het verre van evident om je werkelijk actief pluralistisch op te stellen, laat staan met een sterk katholiek profiel naar buiten te komen. Omgekeerd dient te worden vastgesteld dat de katholieke instellingen, organisaties en solidariteitsacties het evenmin vanzelfsprekend vinden om actief pluralistisch te werken. Er wordt weinig oecumenisch of interreligieus (met joden en moslims samen bijvoorbeeld) aan de slag gegaan.

het christelijke geloof moeten ook benoemd en verantwoord worden als de leidinggevendenden van organisaties en instellingen wensen dat het geloof kan blijven inspireren en een factor van belang blijft in hun werking.

Naast een mogelijke scepsis tegenover de diaconie speelt de impact van de krimp van de rooms-katholieke kerk in onze contreien een rol. De Nederlandse theoloog Erik Borgman vat de situatie van de kerk in Vlaanderen tijdens de voorbije 70 jaar samen in drie woorden: “Minder, minder, minder”⁴. Minder gewijde ambtsdragers, maar evengoed minder toegewijde gelovigen en minder vrijwilligers. Minder mensen betekent minder handen en voeten om de dienst van de kerk aan de wereld waar te maken. Bovendien trekken het kerkinstituut en haar mandatarissen zich terug in hun zogezegde corebusiness: de liturgie en de catechese (het binnenkerkelijke, *ad intra*)⁵. Er is al genoeg te doen om die twee domeinen draaiende te houden, waardoor geen energie overblijft voor innovatieve en diaconale projecten (het buitenkerkelijke, *ad extra*, naar de wereld toe). Door de transitie die de kerk bij ons vandaag meemaakt, bestaat de neiging te focussen op het binnenkerkelijke en zich te bezondigen aan navelstaarderij. Maar daardoor dreigen de diaconie en de caritas ondergesneeuwd te geraken – “de diaconievergetelheid in kerk en theologie”⁶ –, terwijl juist daar kansen liggen om tijdgenoten te raken en te inspireren, hen een alternatief aan te reiken. Door op zichzelf terug te plooiën, vergeet de kerk wat haar roeping en zending is: dienstbaar zijn aan de wereld. De kerk is er niet voor zichzelf, maar voor het heil van de mensen en voor de redding van de wereld. Zonder diaconie geen kerk⁷. Of nog: als de kerk niet dient, dient ze tot niets⁸. De diaconie behoort tot het hart van het kerk-zijn. Ze is voor de kerk “een onontbeerlijke uitdrukking van haar diepste wezen”⁹. Die scherpe uitspraken worden evenwel tegengesproken door de concrete kerkelijke realiteit, waarin liturgie en verkondiging voor de kerkelijke hiërarchie, in het beleid en in het werk van veel kerkelijke

4 Erik Borgman, *Naar een contemplatief standpunt? De Vlaamse Kerk in de ogen van een Nederlandse theoloog*, in: Gilke Gunst & Stijn Latré (red.), *De Kerk in Vlaanderen*, UCSIA/Pelckmans, Kalmthout, 2022, p. 91.

5 Zie bijvoorbeeld Johan Verstraeten, *Het maatschappelijk engagement van de Kerk: het Netwerk Rechtvaardigheid en Vrede en de solidariteitsbewegingen*, in: Gilke Gunst & Stijn Latré (red.), *De Kerk in Vlaanderen*, UCSIA/Pelckmans, Kalmthout, 2022, p. 202. Wanneer je volgens Verstraeten de officiële werking, de organigrammen en de structuren van de (inter)diocesane geledingen van de kerk onder de loep neemt, zie je al snel dat het binnenkerkelijke perspectief overheerst en dat het maatschappelijke engagement daar niet sterk uit de verf komt.

6 De terminologie rond deze dubbele vergetelheid komt van Annemie Dillen tijdens een uiteenzetting voor het Netwerk Rechtvaardigheid en Vrede in december 2011.

7 Zie Lützen Miedema, *Zonder diaconie geen kerk*, in: Hub Crijns e.a. (ed.), *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*, Kok, Kampen, 2004, pp. 361-364.

8 Naar de bekende boektitel van bisschop Jacques Gaillot, verschenen in 1992 bij Altiora, Averbode.

9 Benedictus xvi, *Deus caritas est*, nr. 25a.

ambtsdragers toch sterker vooropstaan¹⁰. Door die twee pijlers centraal te stellen, dreigt bovendien de klerikalisering in de hand te worden gewerkt en wordt de profetische kracht van het christendom in de wereld uit het oog verloren, terwijl die potentie om de wereld te transformeren essentieel tot de ambitie van het christelijke geloof behoort. De diaconie – waarin vooral leken betrokken zijn – en de nederigheid om een “arme kerk voor de armen” te zijn kunnen als antidotum tegen het klerikalisme werken en de weg wijzen naar een meer nabije, barmhartige kerk zoals paus Franciscus die droomt. Maar nogmaals, de diaconie lijkt beleidsmatig toch minder aandacht te krijgen dan de liturgie en de catechese. Meer dan eens vinden sociaal geëngageerde christenen daardoor dat hun inzet geminimaliseerd wordt tot een randfenomeen in het kerkgebeuren. “Men waardeert wel wat zij doen, maar niet als centrale opdracht van de kerk. Kerk wordt dan geassocieerd met expliciete geloofsverkundiging, catechese, liturgie en de kerkorganisatie op zich, terwijl bezig zijn met Caritas, Broederlijk Delen, Welzijnszorg, vluchtelingen, ecologie en dergelijke, wordt gezien als een secundair of afgeleid product”, stelt theoloog Johan Verstraeten vast¹¹.

Dat het apostolaat en de inzet van leken nog altijd te weinig naar waarde worden geschat, dat de focus blijft liggen op de clerus en dat vanuit het beleid liturgie en verkondiging primeren, blijkt onder meer uit het aantrekken van priesters uit het buitenland. De wederzijdse uitwisseling tussen lokale kerkgemeenschappen versterkt het besef te behoren tot een universele, wereldwijde kerk. Uiteraard zijn missionarissen van vreemde herkomst dus van harte welkom, al zullen ze botsen op culturele en taalkundige moeilijkheden. Een wereldkerk zal gastvrij en met vertrouwen zo’n priester van elders ontvangen. Toch zijn kritische bedenkingen op hun plaats bij dit fenomeen om steeds meer buitenlandse krachten in de parochies in te zetten. Naast de positieve effecten – parochies worden behouden, een zeker aanbod van eucharistievieringen kan gegarandeerd worden, de geestelijkheid wordt verjongd en wordt diverser, en zoals gezegd toont dit de universaliteit van de kerk – mogen we niet blind zijn voor de negatieve kanten. Deze aanpak heeft tot nu toe de secularisatie niet afgeremd en heeft evenmin geleid tot een heropflakking van het christendom bij de westerlingen. Volgens theoloog

¹⁰ Over de ondergeschikte plaats die diaconie toebedeeld krijgt in de institutionele kerk, zie Herman Noordegraaf en Jozef Wissink, *Een agenda voor de diaconiewetenschap*, in: Hub Crijns e.a. (ed.), *Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap*, Kok, Kampen, 2011, pp. 390-405.

¹¹ Johan Verstraeten doet die vaststelling in zijn causerie “Paus Franciscus en de radicalisering van de diaconie” van 6 oktober 2017 tijdens de dankviering voor afscheidnemend Gents vicaris Luk De Geest, te consulteren via <https://netrv.be/diaconie/598-paus-franciscus-en-de-radicalisering-van-de-diaconie-enkele-perspectieven-voor-de-toekomst>

Arnaud Join-Lambert dient het vooral onze structuren in stand te houden waardoor hij niet aarzelt te gewagen van “pastorale palliatieve zorg” die door deze buitenlandse priesters wordt verleend¹². Ze zijn een “pijnstiller” voor de crisis waarin onze kerk zich bevindt, maar ze nemen de oorzaken ervan niet weg. Het maakt alleen dat de “trouwe katholieken in staat zijn te blijven leven zoals zij voorheen deden”. Het garandeert dat de sacramentele handelingen die specifiek aan priesters zijn voorbehouden, verder kunnen worden aangeboden – meteen wordt daardoor het ambt van de priester herleid tot de dimensie van de liturgie. Als die priesters van vreemde herkomst louter daartoe dienen, dan zal dat voor hen frustrerend en ontmoedigend zijn en zullen er weinig kansen op werkelijke uitwisseling en missionaire vernieuwing zijn. Integendeel, omdat ze de bestaande structuren in stand helpen houden, staan ze de kerkelijke vernieuwing in de weg volgens Join-Lambert. Hij definieert de aanpak als “functioneel klerikalisme” die de “synodale bekering” van de kerk op zijn zachtst gezegd niet dient. “We bevinden ons in een dynamiek van isolatie en terugtrekking”, stelt de theoloog vast. De kunstmatige instandhouding van de structuren uit vervlogen tijden belemmeren volgens hem “het vertrouwvol binnentreden in een nieuw tijdperk binnen de geschiedenis van het christendom”. Dat steeds meer priesters van vreemde origine aangetrokken worden, staat “een meer fundamentele bezinning op de kerkelijke zending in het geseclariseerde Westen in de weg”.

Uiteraard zijn ook liturgie en verkondiging essentieel voor het geloof, maar dat mag niet ten koste gaan van de dienstbaarheid. De kerk heeft zeker nood aan een nieuwe missionaire dynamiek. Omdat Vlaanderen lange tijd een christelijke cultuur was, was het lange tijd niet nodig het evangelie te verkondigen. De meerderheid behoorde van wieg tot graf automatisch bij de kerk. Daardoor was de kerk het verkondigen verleerd. Door de veranderde cultuur groeide het besef dat er een nieuwe evangelisatie nodig is en werd de klemtoon gelegd op de verkondiging, op de nood om een missionaire kerk te zijn. Daarnaast hoeft het weinig betoog dat voor de gewijde bedienaars het toedienen van de sacramenten een eerste prioriteit is en ze daarvoor het meeste gevraagd worden. Liturgie en verkondiging staan dus bovenaan op de

¹² Arnaud Join-Lambert, *Priesters van elders: een noodzakelijke en dringende systematische aanpak*, in: *Collationes. Tijdschrift voor Theologie en Pastoraal*, jg. 54 (2024), nr. 1, pp. 25-38. In dat themanummer over “priesters van elders” deelt de Britse theologe Clare Watkins de kritieken van Join-Lambert. Ook zij stelt vast dat de inzet van die buitenlandse krachten de bestaande patronen van het parochielevens en de klassieke rol van de pastoor bevestigt en leidt tot het prioriteren van de liturgisch-sacramentele dimensie. De solidariteit en de dienstbaarheid lijken in de pastorale opdracht van deze priesters van vreemde origine weinig expliciete aandacht te krijgen, al zullen zij misschien spontaan meer aandacht hebben voor andere nieuwkomers in ons land en voor solidariteit met de landen van herkomst.

agenda. De diaconale uitdaging voor de kerkelijke hiërarchie bestaat erin het christelijk geïnspireerde sociale en politieke engagement in dienst van mens en wereld te erkennen als wezenlijk voor de kerk van vandaag. Dat betekent dat de individuele en de georganiseerde, de eenmalige en de duurzame, de op mensen (puur caritatieve) en de op structuren gerichte diaconie een centrale plaats krijgen in het beleid van het kerkinstituut, dat middelen uitgetrokken worden om de diaconie in haar vele gedaanten mogelijk te maken en dat het christelijke middenveld en de caritatieve organisaties door de hiërarchie gehoord en bemoedigd worden en betrokken worden in het kerkelijke leven. De kerk heeft bovendien veel wijsheid te bieden aan allen die zich willen inzetten voor rechtvaardigheid, vrede en zorg voor de schepping. Zowel de rijke traditie van het katholiek sociaal denken als diverse bevrijdingstheologieën kunnen boeiende gedachten aanreiken om engagement te voeden. De kerk heeft geen reden om hierover stil te zijn, ze heeft alles in huis om hier juist sterk voor het voetlicht te treden. Hoe kan ze de vele vrijwilligers uit het christelijke middenveld en uit de solidariteitsorganisaties kennis laten maken met die kostbare schatten uit haar traditie?

Als kanttekening bij de diaconievergetelheid van de kerk dient gezegd te worden dat tijdens de lockdowns in volle coronapandemie de focus juist wel kwam te liggen op de diaconie. De veiligheidsmaatregelen maakten toen de catechesesamenkomsten en de liturgie in gemeenschap nagenoeg onmogelijk en er werd overgestapt op virtuele alternatieven, maar juist in die moeilijke tijden hebben veel christenen werk gemaakt van nabijheid bij mensen in nood, van concrete naastenliefde en vrijwilligerswerk.

Toen de pandemie haar kracht verloor, staken evenwel meteen nieuwe bedreigingen voor het caritatieve werk de kop op: de extra opvang van vluchtelingen uit onder meer Oekraïne, de energiecrisis en de inflatie, en de steeds grotere impact van de klimaatverandering met steeds vaker ernstige natuurrampen die grote schade aanrichten. Voeg daar nog aan toe dat overheden door die vele uitdagingen ook gedwongen zijn keuzes te maken. Geconfronteerd met een budgettaire krapte bestaat helaas de neiging tot afbouw van de verzorgingsstaat. Enerzijds belanden door de combinatie van deze factoren meer mensen in armoede en vergroot de doelgroep van mensen die in nood verkeren en alle hulp kunnen gebruiken. Dat vergroot de roep om in actie te komen, het vraagt om meer diaconie en extra caritas¹³. Anderzijds krimpen hierdoor de beschikbare middelen van caritatieve organisaties: ook

¹³ Die vele crises zetten de Nederlandse bisschoppen ertoe aan voor Pinksteren 2023 een brief te schrijven over “Caritas en diaconie in het hart van onze kerk”.

zij zien hun uitgaven door de toegenomen energiekosten en inflatie stijgen en ontvangen vaak minder giften met als gevolg: meer vraag, minder aanbod¹⁴.

De caritassector heeft het dus niet makkelijk en allerlei uitdagingen duiken op. Komen we nog even terug op de band tussen inzet en geloof, dan is er nog een niet-benoemde olifant in de porseleinenwinkel. Veel geëngageerde gelovigen hebben het niet alleen moeilijk om hun geloof ter sprake te brengen en het te koppelen aan hun inzet, ze ervaren niet alleen een taaltekort, maar er is bovenal ook een Godschaamte en kerkschaamte¹⁵ die maakt dat ze het niet aandurven om over God, geloof en kerk het gesprek aan te gaan. Dat hangt samen met de cultuur die verlangt dat je je geloof privé houdt, met een foutief tolerantiedenken – om de ander niet te kwetsen hebben we het niet over onze overtuigingen –, met de geloofswaardigheids crisis van de kerk door de vele misbruikschandalen en met de vrees snel versleten te worden als een fundamentalist en religieuze extremist. Moraaltheoloog Roger Burggraeve stelt met pijn in het hart vast dat christenen weinig gedrevenheid vertonen en zelfs bang lijken te zijn voor enige vorm van passie. “Is het uit angst voor ethisch fatalisme dat christenen niet radicaal genoeg durven te zijn? Hoe komt het dat ze soms zo lauw en gematigd zijn, zonder ethisch lef in hun lijf? Hoe is het mogelijk dat ze zo opvallend afwezig zijn bij nieuwe sociale ontwikkelingen? Dat ze zo weinig op de ethische barricades te zien zijn om nieuwe ethische contrastervaringen te vertolken en in effectieve veranderingen door te zetten?”¹⁶ De salesiaan vreest dat de tegendraadse

14 Op de cover van *The Tablet* van 24 september 2022 stond bijvoorbeeld als kop: “*Rising to the challenge. How Catholic charities are preparing for the crisis*” met daarbij de afbeelding van een beeld van een meisje met haar hond en een spaarpot waarop staat: “*Please give generously*”. In het artikel *Rising to the challenge* (pp. 4-6) over de katholieke caritatieve organisaties bevestigen deze aan journalist Abigail Frymann Rouch dat ze de hulpvragen zien toenemen omdat mensen door de inflatie en de energieprijzen niet meer in staat zijn in hun levensonderhoud te voorzien. Dat maakt ook dat ze inbinden op de aankoop van voedsel en op hygiëne waardoor kinderen met lege brooddozen en ongewassen kledij naar school komen. Sommigen moeten noodgedwongen geld lenen. De organisaties zijn bereid een tandje bij te steken en te doen wat ze kunnen met voedselbedelingen en andere hulp, maar smeken tegelijk om extra middelen want de inflatie en de toegenomen hulpvragen tasten ook hun reserves stevig aan. Een positieve vaststelling die de journalist doet, is dat de caritatieve organisaties sterker inzetten op politiek lobbywerk en dat ze hun stem verheffen bij de overheid om deze crisis en de armoede aan te pakken. Ze blijven minder hangen in pure liefdadigheid, maar richten hun peilen ook op de politiek en klagen het onrecht en de ongelijkheid aan. Ook de laatste zin van het artikel is veelzeggend, een citaat uit de mond van Elisabeth Palmer, ceo van de Sint-Vincentiusvereniging in het Verenigd Koninkrijk: “*But this is an opportunity... for us to stand for something, for the Church to matter in the lives of people who maybe don't go to church, and for more people to take an active role*”.

15 Naar het boek van Stephan Sanders, *Godschaamte. Een eigentijdse expeditie op zoek naar God*, Van Oorschot, Amsterdam, 2021. Zie over deze schaamte ook Veerle Draulans, *Traditie met toekomst? Sociale beweging en christelijke inspiratie*, Acco, Leuven-Amersfoort, 1996, p. 40.

16 Roger Burggraeve, *Ethiek en passie, Over de radicaliteit van christelijk engagement*, Lannoo, Tiel, 2000, p. 12.

en revolutionaire dynamiek van het christelijke geloof ten onder gaat in de burgerlijkheid van het juiste midden. Niet zozeer fanatisme lijkt vandaag voor het christendom in onze contreien een probleem, maar wel de lauwheid en het gebrek aan geestdrift. In de *Apocalyps* wordt tegen die houdingen gewaarschuwd: “Ik ken uw daden: u bent noch koud noch heet. Was u maar koud of heet! Omdat u lauw bent en heet noch koud, zal ik u uitbraken uit mijn mond” (3, 15-16). Was er maar wat meer vuur en passie.

Over de evangelische boodschap hoeven christenen nochtans niet beschaamd te zijn, daar mogen ze mee uitpakken. Ook als het katholieke geloof niet meer alles en iedereen in Vlaanderen en bij uitbreiding in West-Europa doordesemt en de christenen niet meer de meerderheid van de westerse bevolking uitmaken, dan nog blijft geloven de moeite waard en kan de kerk als een profetische contrastgemeenschap maatschappelijk relevant zijn en de samenleving positief beïnvloeden. Die relevantie moet niet begrepen worden als economisch rendabel of als macht. In zijn leerrijke boek *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving* verwacht theoloog Stefan Paas van zo’n christelijke gemeenschap veeleer een “micro-verzet”: “Christenen mogen kleine plekken van hoop, verzoening, vergeving, schoonheid en gezondheid ‘uithakken’ in de wereld. Soms vergelijk ik dat met het maken van kunst: we hoeven niet te verwachten dat een mooi schilderij de wereld zal veranderen in een paradijs, maar het zal de wereld iets geven om over na te denken en over te praten. Dat lijkt mij onze taak: een zending van de kleine dingen – dingen die verlost mogen worden wanneer Jezus terugkomt”¹⁷.

De terminologie van de kerk als een duidelijk geprofileerde contrastgemeenschap dook in het Nederlandse taalgebied op in 1994 in het boek *Omwille van zijn naam. Een tegendraads pleidooi voor de kerk* (Lannoo) van Jozef (Jef) De Kesel. De theoloog die later bisschop en kardinaal zou worden, liet zich daarbij inspireren door de visie van de Duitse broers-exegeten Norbert en Gerhard Lohfink. Hun teksten over het vormen van een contrastgemeenschap waren evenwel radicaler en uitdagender dan die van De Kesel. Die laatste is gematigder, maar ook vager over de concrete invulling van zo’n gemeenschap. Voor de gebroeders Lohfink bijvoorbeeld is de christelijke praxis getekend door een radicale beleving van geweldloosheid, verzoening, vertrouwen, broederlijkheid en eensgezindheid. De Bergrede is de *magna carta* van zo’n contrastgemeenschap. Laat het meteen ook duidelijk zijn dat het geen spirituele gemeenschappen zijn die zich uit de wereld terugtrekken (geen getto-mentaliteit). Deze christenen

¹⁷ Stefan Paas, *Vreemdelingen en priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving*, Kok-Boekencentrum, Zoetermeer, 2015, p. 116.

willen wel een alternatief aanreiken voor de samenleving, maar ze willen daarvoor ook juist impact uitoefenen op de wereld. Ze willen de wereld omvormen tot Rijk Gods. Centraal in deze visie staat het getuigeniskarakter: christenen zijn geroepen om in de wereld het zichtbare teken te zijn van Gods liefde. Met lauwe christenen en profielloze gemeenschappen lukt dat niet. Toch bepleiten noch De Kesel, noch de Lohfinks een elitekerk voor de heilige rest van zuiveren en perfecten. Ze leggen de lat hoog en daaruit zou je kunnen concluderen dat ze de volkskerk minachten, maar dat klopt niet. Ze hebben geen sectaire kleine restkerk voor ogen, maar wel een duidelijk geprofileerd gelovig volk dat gist in de samenleving kan zijn, dat vanuit een sterke eigenheid en identiteit iets te betekenen heeft voor de wereld.

Dit tweedelige handboek diaconie wenst in te gaan tegen enerzijds de spiritualiteitsvergetelheid – de religieuze ontbossing die maakt dat velen de christelijke eigenheid en traditie niet meer kennen – en anderzijds de diaconievergetelheid – het besef dat het in het christendom allereerst en bovenal op de naastenliefde aankomt. Het eerste deel van het tweeluik focust op de eigenheid van de christelijke naastenliefde door terug te keren naar de bronteksten erover. Dat boek belicht de Bijbelse wortels van de caritas. In het tweede deel wordt de christelijke traditie verder uitgediept – hoe verging het de naastenliefde en de diaconie in de geschiedenis? – en wordt nagegaan hoe de kerk vandaag een dienst aan de wereld kan zijn. Hoe kan het engagement namens God vandaag vorm krijgen en waarom is juist de caritas de sterkste troefkaart van het christendom? Waarom zou de kerk als ze in contreien toekomst wil hebben, beter wat meer inzetten op diaconie in plaats van zich terug te trekken in de eigen veilige bastions van eredienst en verkondiging? In lijn met paus Franciscus is het dringend nodig om als kerk opnieuw naar buiten te gaan, naar de periferieën van deze tijd waar zich de armen en de kwetsbaren, de vernederden en zij die niet gehoord worden, bevinden. Net als in Jezus' tijd zijn zij de ware bestemmingen van het goede nieuws, van het evangelie. Als de kerk niet bij hen aanwezig is en het niet voor hen opneemt, heeft ze geen recht van bestaan. Ze is er voor al diegenen die niet meetellen volgens wereldse normen. God gaat evenwel uit van totaal andere logica's, zoals blijkt uit de Bijbelse verhalen. Laten we de zoektocht naar de eigenheid van de christelijke naastenliefde, van de caritas en de diaconie, dan ook daar starten: bij de Bijbelse bronteksten. Die staan centraal in dit eerste deel van dit tweedelige handboek diaconie.

GETUIGENIS

Naasteliefde volgens: Toon Clarijs, vrijwilliger Poverello Gent

“Het goede doen voor anderen geeft je vreugde. Daarom houden we bij Poverello van een citaat van de bekende Bengaalse dichter en filosoof Rabindranath Tagore: ‘Ik sliep en droomde dat het leven vreugde was. Ik werd wakker en zag dat het leven dienen is. Ik diende en zag dat dienen vreugde is’. Dat inspireert veel van onze vrijwilligers: ze willen helpen en dienen en putten daar vreugde uit. De Leuvense huisarts Jan Vermeire richtte Poverello vanuit zijn christelijke inspiratie op en de oudere generatie vrijwilligers kreeg dat nog mee. Zij zullen voor ze aan het werk in de keuken beginnen en eerst samen een koffie drinken, een Onzevader bidden of een ander gebed dat iemand meebrengt. Maar voor de meesten is het gewoon sociaal werk geworden zonder de christelijke insteek. Die gelovige inspiratie is ondergesneeuwd geraakt en speelt nauwelijks nog een rol. Wie hier komt, wil vooral concreet de armen helpen. Mensen met allerlei achtergronden komen bij Poverello samen. Ze zijn blij en dankbaar dat ze te eten krijgen en dat ze met respect worden behandeld, maar dat gaat niet over geloof. Het is algemeen menselijk om wie in nood is, te helpen. Humanisten doen evengoed veel goede werken. Je moet daar niet voor geloven.

Schroom

Zelf doe ik het wel vanuit die christelijke inspiratie en soms komt mijn geloof aan bod in een persoonlijk gesprek met iemand, maar het wordt niet gecultiveerd. Er is een soort schroom om een gelovige inspiratie aan te reiken, want het zou al snel in de richting van opdringen kunnen gaan. Hoe kun je die gelovige motivatie aanreiken zonder ze op te dringen? Ik stel vast dat mensen soms tegen de kerk zijn als organisatie en instituut, maar daarom zijn ze niet tegen het geloof an sich. Wie hier komt, weet dat Poverello een katholieke organisatie is. Er hangen kruisbeelden. Dat maakt die religieuze achtergrond zichtbaar, maar daar blijft het bij en dat vind ik jammer. ‘Als het visioen verdwijnt, verwildert het volk’, staat in het boek *Spreuken* te lezen. Eigenlijk zouden we het geloof wel ter sprake moeten kunnen brengen om ons dienstwerk te voeden. Het evangelie blijft je immers ethisch prikkelen en uitdagen om meer te doen dat je uit jezelf zou doen. Sociale inzet is mooi en goed, maar een diepere inspiratie kan dat engagement verrijken en versterken.

Praktisch zinvol

Poverello is een puur caritatieve organisatie die de hongerigen spijst. We bestrijden de structurele oorzaken van de armoede niet en lobbyen niet bij overheden.

We doen geen politieke uitspraken, we helpen alleen maar. We werken ook bewust zonder subsidies om autonoom te blijven tegenover de overheden. De werking draait op giften. Laat het tegelijk duidelijk zijn dat zo'n initiatief nodig is en blijft. 'Er zullen altijd armen onder u zijn', stelt de Bijbel. Er zijn andere organisaties die focussen op de structurele aanpak en die mensen helpen om uit hun armoede te geraken. Dat zien wij vanuit Poverello niet als onze taak.

Moeder Teresa ging naar de stervenden toe die op straat lagen in Calcutta. Ze omhelsde hen, terwijl ze enkele minuten later stierven. Er werd haar gevraagd waarom ze dat deed. Wat voor nut heeft dat? Help diegene die nog te redden is. Ze antwoordde: 'Als die mens aan het einde van zijn leven ook maar één seconde warmte heeft gevoeld, als die nog even een blik van liefde in de ogen zag, dan was dat zinvol'. Ook wat Poverello doet, is op die manier praktisch zinvol. De organisatie schenkt wat warmte en voedsel aan de armen, al zal dat hun leven niet veranderen. Het is een moment in hun dag waarop ze alvast iets te doen hebben en gaandeweg ontstaat er een vriendenkring met de andere aanwezigen. Je komt omdat er een goede sfeer is bij de ploeg vrijwilligers en bij de armen onderling. Iedereen is hier zeer sociaal.

Ik apprecieer de directheid en de openheid van de armen. Soms is dat negatief dat ze er meteen hun gedacht uitfloepen, op andere momenten getuigt het van hun eerlijkheid dat ze hun hart op hun tong hebben. Omgaan met de armen leert me geduldig en mild te zijn, niet te snel te oordelen, me niet te snel boos te maken. Waarom is iemand lastig? Misschien weegt de eenzaamheid en vraagt die persoon om aandacht en bevestiging. Sommigen zien er niet uit als iemand die arm is. Waarom komen ze naar Poverello? Wat zit daarachter? Tegelijk moet je niet naïef zijn en alles tolereren.

Niet redelijk

In mijn ogen zou het kerkinstituut sterker het sociale moeten opnemen en meer begaan moeten zijn met de zorg voor de armsten en de uitgeslotenen. Ze mag zich niet beperken tot de parochiale en de liturgische activiteiten. Het risico is reëel dat priesters alleen met dat structurele en binnenkerkelijke bezig zijn. Het is de opdracht van de christenen om het Rijk Gods te vestigen. Daar waar het goede gedaan wordt, krijgt Gods droom hier en nu handen en voeten. Het gaat daarbij niet om de kwantiteit, maar om de kwaliteit van wat je voor een ander doet in jouw context. De kerk heeft daarin nog een weg te gaan. Gelukkig zijn er de permanente diakens die veel sociale inzet behartigen en zij kunnen dat binnenbrengen in de liturgie door bijvoorbeeld een voorbede te bidden die aansluit bij hun zorg voor de armsten. Ik aanzie het christendom als een enorme stimulans voor de naastenliefde. Het leidt tot een extra, tot een surplus. Het geeft je 'een

duwtje te ver', in die zin dat het aanzet tot een liefde die tot in het idiote gaat, die niet meer redelijk is, maar net daarom is ze goddelijk. De apostel Paulus gaf al aan dat die liefde tot het uiterste voor joden een aanstoot is en voor Grieken een dwaasheid. Friedrich Nietzsche had het goed begrepen dat het een omkering van alle waarden veroorzaakt. Het christendom moedigt aan tot een grandioze barmhartigheid, tot zeven maal zeventig maal. Als die er niet is, wordt iedereen veroordeeld, want we schieten allemaal tekort en niemand is perfect. Dat goddelijk duwtje maakt dat we anderen vergeven, hen niet veroordelen, nieuwe kansen geven... Lange tijd wezen de pastoors in hun preken op geboden en verboden. Je moest dit of dat doen. En je mocht niet dit of dat doen. Ze gaven ons altijd een slecht geweten en dat frustreerde ons. Het is zo belangrijk om te motiveren en te stimuleren in plaats van te veroordelen en mensen met een slecht geweten op te zadelen. We hebben zo'n mooie boodschap. Hoe kunnen we die realiseren en concretiseren, zonder te moraliseren?"